

Feminisme i renovació del llenguatge

«No tindrem un vocabulari prou bo»? : feminisme, subtitulació i terminologia

EVA ESPASA BORRÀS

Universitat de Vic - Universitat Central de Catalunya

Font: Centre de documentació de Ca la Dona

1. Introducció

Aquest treball ofereix un breu estudi sobre un terreny força inexplorat: la terminologia feminista en la traducció de textos audiovisuals de no-ficció. Ens centrem en la subtitulació, modalitat en què hi ha el repte que suposa la coexistència –i per tant comparabilitat— de la traducció i el text de sortida, en forma de subtítols i banda sonora, respectivament.

Ens focalitzem en el vídeo assaig, un gènere audiovisual híbrid, que incorpora discursos i materials fílmics diversos, propis i apropiats (Alsina, 2018, p. 23-24), i que considerem idoni perquè inclou terminologia especialitzada dins d'un discurs audiovisual. Hem analitzat els següents assaigs: *Butler-Braidotti: dues propostes per a un mateix segle* (Andrea Valdés, 2016) i *Pensar amb Judith Butler* (Ingrid Guardiola, 2018), que a partir d'ara citarem per les sigles BB i PJB, respectivament. Es basen en conferències i entrevistes que es van dur a terme al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona amb filòsofes rellevants per als estudis de gènere com Judith Butler i Rosi Braidotti (les intervencions de les quals estan subtitulades) i la relació del seu pensament amb altres investigadores del nostre entorn (que hi intervenen en català). Per l'abast d'aquest article, examinarem dos termes i dos recursos explicatius, només com a tast dels estudis futurs que mereix aquest tema.

TERMINÀLIA 19 (2019): 55-58 · DOI: 10.2436/20.2503.01.135

ISSN: 2013-6692 (impresa); 2013-6706 (electrònica) · <http://terminalia.iec.cat>

2. Dos termes: performativitat i trans(gènere)

En primer lloc, examinarem el concepte de *performativitat*, central en el pensament de Judith Butler, segons el qual el gènere és una construcció social que es confirma per la seva repetició. Tot i que no trobem el manlleu adaptat *performativitat* en les fitxes terminològiques públiques del TERMCAT, el terme ja està consolidat en català, com ho mostren les intervencions de les investigadores que parlen en català en els vídeo assaigs. A més, pot ser un repte de traducció al·ludir als dos sentits de *performance* en què es basa: el sentit de representació artística i el que pren en la teoria butleriana. Els hi presenta Marta Segarra:

Aquesta construcció del gènere és una *performance* en els dos sentits de la paraula. En el sentit que cada vegada que fem gestos, que adoptem actituds, que ens vestim de segons quina manera, que el nostre cos el presentem de segons quina manera o l'interpretem de segons com quina manera, això és un gest que està creant la nostra subjectivitat. (PJB, 08.13-08.34)

Vegem com es tradueixen o presenten aquests sentits als vídeos assaigs analitzats. BB dedica una secció específica a aquest concepte, «El gènere com a *performance*» (BB, 02.00), i el mostra amb el rerefons visual de la coneguda obra de Butler.

Cal tenir en compte que *performance*, que en anglès té el sentit genèric de representació que ens recordava Segarra, també té un sentit especialitzat dins les arts visuals, que ha passat al català com a manlleu no adaptat, definit així pel TERMCAT: «Manifestació artística de caràcter multidisciplinari en què l'autor, present físicament o no, busca impressionar vivament el públic, desenvolupada especialment a partir del final dels anys cinquanta del segle XX». ¹ En aquesta secció del vídeo es mostren imatges de diferents *performances* artístiques, com la que pren el títol *Gender trouble* (BB, 03.07), en referència a la coneguda obra de Butler que s'ha presentat abans (BB, 02.00, 02.15).

Com es veu en aquesta captura, les imatges de la *performance* es juxtaposen a les paraules de Butler subtítolades, que glossen la teoria de la performativitat, com també succeeix uns segons abans:

Dir que el gènere és performatiu, es [sic] dir que és un cert tipus de representació. ² (BB, 02.18)

Més endavant, sentim i llegim les paraules de Butler de nou, també juxtaposades a imatges de la *performance Gender trouble*:

Però la teoria de la performativitat de gènere Mai va prescriure quines representacions de gènere (BB, 03.23) estaven bé, quines eren més subversives i quines estaven malament i eren reaccionàries. (BB, 03.29)

Així, imatges i subtítols aconsegueixen presentar de manera verbal i no verbal les diferents accepcions exposades.

PJB se centra específicament en el pensament de Butler, amb atenció especial a la teoria de la performativitat. Fora de l'explicació inicial de Marta Segarra, es dona per fet que l'audiència d'aquest assaig ja hi està familiaritzada i s'esmenta el terme «performativitat» (PJB, 00.12, 08.03) sense necessitat de glossar-lo.

Només en una ocasió s'empra un recurs explicatiu diferent: juxtaposar la traducció i el terme original pronunciat per Butler entre parèntesis, per concretar l'accepció que pren aquí:

Font: PJB (08.34)

i ella intentava interpretar (*perform*)
i realitzar aquella idea. (PJB, 08.34)

Aquest ús és habitual en la traducció de textos filosòfics, per anostrear conceptes en la llengua d'arribada sense renunciar als termes originals en què s'ha gestat el pensament. Tanmateix, si bé no és un recurs comú en la subtitulació, pren molt sentit en aquest context de vídeo assaig, per reforçar els conceptes presentats.

Passem a comentar la forma *trans*. En els dos vídeo assaigs que analitzem s'empra repetidament, associada al terme *transgènere* (BB, 07.50; PJB, 10.22). Aquesta forma «tendeix a utilitzar-se com a denominació preferent dins l'àmbit LGBT, atès que es considera més neutra i més inclusiva»,³ com recull el Diccionari LGBT (*lèsbic, gai, bisexual, trans*), que des d'ara citem com a DLGBT.

També hi apareix *trànsit* (PJB, 08.00), en el sentit que té en l'àmbit LGBT, d'adequar l'expressió de gènere a la identitat de gènere. No trobem aquest terme al DLGBT, potser per la seva resignificació, específica però comprensible, a partir del lèxic comú. Un cop es tradueix *trans* per «*transsexual*» (BB, 06.43). Com recull el DLGBT, aquest sentit és més restrictiu i «s'associa sovint a les persones que han completat la *transició* per a adequar la seva expressió de gènere a la seva identitat de gènere, especialment a les que s'han sotmès a tractaments mèdics i a una operació de reassignació sexual [la cursiva és nostra].»⁴

Tanmateix, en el context del vídeo assaig, Butler es refereix a les persones assetjades pel seu gènere no normatiu, fet habitual en les persones transsexuals. Per cert, és curiós observar la referència a *transició* dins d'aquesta nota, ja que no apareix com a terme al DLGBT, probablement perquè la seva resignificació, de nou, és comprensible pel context. 933426626

Finalment, també s'esmenta la *transfòbia* (*transphobia*) cap a «la gent que no encaixa en la norma de gènere» (PJB, 10.22). Pel context, queda clar que Butler es refereix a l'«aversió a la transidentitat o als *transgènere*», segons la definició del DLGBT.

3. Dos recursos: paràfrasi i citació audiovisual

Les paràfrasis són habituals per traduir un concepte per al qual no hi ha un sol equivalent establert, com succeeix amb *non gender conforming*, que en l'exemple anterior es tradueix per «la gent que no encaixa en la norma de gènere» (PJB, 10.22). També en trobem un altre exemple, en què *gender non-conforming* es tradueix com a «cosos que no s'ajusten al gènere» (BB, 03.09). El DLGBT proposa la paràfrasi més concisa «amb disconformitat de gènere», així com els sinònims complementaris «amb creativitat de gènere» o «amb independència de gènere», tot i que els seus usos dependran dels contextos discursius en què s'insereixin.

Així mateix, suposa un repte la traducció de l'adjectiu *gendered*. Tot i que *generitzat/ada* ja és habitual en documents acadèmics i administratius, no es recull als diccionaris, i aquí s'ha parafrasejat. Així, «norms in gendered life» s'ha traduït per «les normes en la vida de gènere» (BB, 03.33) i «your gendered life», per «la vida del teu gènere» (PJB, 04.22).

Val a dir que les mateixes pensadores que apareixen als vídeo assaigs sovint recorren a paràfrasis, cerquen redefinir conceptes i reconeixen explícitament les limitacions del llenguatge. Així ho expressa Butler, per exemple:

Crec que no tindrem un vocabulari prou bo per explicar aquesta violència normativa.⁵ (BB, 06.56)

Passem a veure el recurs de la citació audiovisual. El context fílmic permet presentar i representar. Concretament, en l'àmbit que ens ocupa, permet transmetre, *verbatim*, els termes en anglès que surten en pantalla formant part del document audiovisual en anglès. Això és adient amb el gènere del vídeo assaig, que sol emprar imatges d'arxiu per representar els continguts que s'hi presenten. Així, a PJB trobem un conjunt de termes que mostren la pluralitat de visions sobre el gènere. Surten en pantalla com a part del clip en anglès que es mostra: «Transgender Cisgender Agender Bigender Trigender Demigender Aporagender Polygender Pangender Graygender Gender Fluid & many more» (PJB, 05.09).

És interessant fixar-se en el subtítol en català, que apareix just després dels termes anglesos, per traduir el final del text «& many more», com a «O molts altres que no he mencionat» (PJB, 05.14), de manera que estableix una continuïtat amb el text de sortida.

Igualment, es juga amb la interacció entre el text audiovisual anglès i el català quan es parla d'intersexualitat. Després d'un insert amb el text COSSOS INTERSEX (PJB, 04.40), diferents persones intersexuals diuen el seu nom en anglès, i això no se subtítola. El subtítol en català apareix quan els personatges diuen alhora «i som intersexys» («and we are intersexy»; PJB, 04.43). Val a dir que aquestes solucions pertanyen d'una consideració global dels subtítols no només

com a text, sinó com a suma dels components verbals i no verbals, audiovisuals i escrits.

4. Observacions finals

L'especificitat de la subtítolació pot suposar un repte per transmetre conceptes i termes especialitzats, donades les restriccions de síntesi i de coexistència dels subtítols i el text de sortida. Tanmateix, aquest repte es converteix en recurs en el context creatiu del vídeo assaig, que afavoreix la creació conjunta de significats a través de la citació textual o audiovisual dels manlleus, les paràfrasis o bé la juxtaposició de termes originals i traduïts. Tot plegat ens proporciona un vocabulari audiovisual prou bo per representar la terminologia i els conceptes feministes, que caldrà investigar més a fons.

5. Agraïments

Agraïm a Àngela Martínez, cap del Servei Audiovisual del Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, el permís que ens va proporcionar per reproduir captures de pantalla dels vídeos analitzats, així com per intentar localitzar l'autoria dels subtítols. ✿

Bibliografia

- ALSINA JODAR, Mercè (2018). *El vídeo assaig com a pràctica artística en relació amb les teories de la globalitat (des del 1989 fins a l'actualitat)*. Tesis doctoral. Universitat de Barcelona.
- BREU, Marta (2018). *Diccionari LGBT (lèsbic, gai, bisexual, trans)* [en línia]. 2a ed. Barcelona: TERMCAT. <http://www.termcat.cat/ca/Diccionaris_En_Linia/256/>. [DLGBT]
- GUARDIOLA, Ingrid (2018). *Pensar amb Judith Butler* [vídeo assaig]. <<http://www.cccb.org/ca/multimedia/videos/pensar-amb-judith-butler/230175#>>. [PJB]
- VALDÉS, Andrea (2016). *Butler-Braidotti: dues propostes per a un mateix segle* [vídeo assaig]. <<http://www.cccb.org/ca/multimedia/videos/pantalles-ccb-butler-braidotti-dues-propostes-per-a-un-mateix-segle/223431>>. [BB]

Notes

1. http://www.termcat.cat/ca/cercaterm/performance?type=basic&thematic_area=&language=&page=1.
2. Al llarg de l'article, en les citacions de subtítols sencers, respectem la divisió en dues línies dels subtítols originals.
3. Nota 2 de la definició, disponible a http://www.termcat.cat/ca/cercaterm/trans?type=basic&thematic_area=&language=.
4. Nota que acompanya la definició, disponible a http://www.termcat.cat/ca/cercaterm/transsexual?type=basic&thematic_area=&language=.
5. «I don't think we have a good enough vocabulary to explain that normative violence.»